

بررسی وضعیت نشر و توزیع کتاب در استان مازندران طی سال‌های (۱۳۸۲-۷۸)

- دکتر ناهید بنی‌اقبال
استادیار گروه کتابداری واحد تهران شمال
- فاطمه بیگم اوصیاء
دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری واحد تهران شمال

چکیده:

هدف بررسی وضعیت نشر و توزیع کتاب در استان مازندران طی سال‌های (۱۳۸۲-۷۸) است. روش پژوهش پیمایشی توصیفی است و جامعه پژوهش شامل ۱۸ نفر از ناشران و ۱۰۲ نفر از کتاب‌فروشان که حداقل ۵۰ درصد حجم کارشان را کتاب تشکیل می‌دهد. شیوه گردآوری اطلاعات از طریق مصاحبه و تنظیم دو پرسشنامه برای کتاب‌فروشان و ناشران صورت پذیرفت. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار Spss و Excel مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. طی دوره مورد بررسی اصلی‌ترین مشکل ناشران و کتاب‌فروشان غیراقتصادی بودن آن است که مهم‌ترین دلیل آن پایین بودن سرانه مطالعه در کشور و وضعیت اقتصادی مردم می‌باشد که موجب حذف خرید کتاب از سبد خانواده‌ها شده است. ایجاد بانک اطلاعاتی و نظام اطلاع‌رسانی کارآمد در زمینه آمار و ارقام نشر، معرفی آثار مربوط به نشر مازندرانی توسط شبکه محلی، ایجاد زیرساخت متناسب توسط دولت برای نشر محلی یا نشر استانی از پیشنهادهای این پژوهش است.

کلیدواژه‌ها: کتاب، نشر، ناشران، کتاب‌فروشان.

مقدمه

هم‌گرم می‌خورند. بدین لحاظ نشر کتاب و شاخص‌های مرتبط با آن بعنوان یکی از مهم‌ترین معیارهای ارزیابی برای تشخیص سطح توسعه یافتگی و علمی هر جامعه‌ای محسوب می‌شود. میان زندگی و تاریخ روشنفکری با نشر کتاب پیوند است. بدون تاریخ نشر نمی‌توان تاریخی درباره روشنفکری و نیز بسیاری از کوشش‌های فرهنگی نوشت. بدون اتصالی روشن و واضح به گذشته، زمان حاضر آشفته و آینده غیرقابل پیش‌بینی است. در فرهنگ ما کتاب چنین اتصالی را شکل می‌دهد و به یقین اتصالی حیاتی شمرده می‌شود (۵: ۲۴).

آغاز نشر را می‌توان زمانی دانست که خط از انحصار طبقه و گروه اجتماعی بخصوصی خارج شد، و ابزار عمومی ارتباط قرار گرفت. اما پس از پیدایش خط رسانه‌های مکتوب قابل اشاعه نبود، کتیبه سنگی، لوحه‌های گلی، آثار چرم‌نوشت بسادگی قابل حمل و

کتاب بعنوان منبع و مرجع سایر رسانه‌ها و مراجعه قشر نخبه و تحصیلکرده از جایگاه ویژه‌ای نسبت به سایر رسانه‌ها برخوردار است، به همین دلیل ضمن انعکاس سایر رسانه‌ها بعنوان رسانه‌ای پایدار و ماندگار در تأمین و شکل‌گیری جریان‌های حاکم بر جامعه بیشترین تأثیر را دارد. در این مسیر نشر دستیابی به کلیه مجراهای اطلاعاتی را مسیر می‌سازد. نشر، پل ارتباط دهنده و پیوندی میان نسل‌ها، جامعه‌ها، فرهنگ‌ها، و تمدن‌هاست (۳: ۲۱-۲۰).

کتاب بعنوان قدیمی‌ترین کانال بین جوامع مختلف در همه ادوار و همه نسل‌ها محسوب می‌شود، و نشر کتاب نقطه‌ای است که نیازهای فرهنگی، ضرورت‌های اقتصادی و اهداف مختلف اجتماعی، و بسیاری از چیزهای دیگر در آن نقطه به

است. اگر جایگاه ناشر را درست نشناخته‌ایم و درست تعریف نکرده‌ایم، خبط و خطایی است که باید به آن اعتراف و در کوتاه‌ترین زمان ممکن به تصحیح آن اقدام کنیم (۱: ۸-۹).

در دنیای پرهیاهوی نشر، «نشر محلی»، یا به عبارتی «نشر استانی» چه جایگاهی دارد؟ اصطلاح «نشر محلی» و مترادف‌های آن مانند «نشر استانی»، «نشر شهرستانی» اصطلاح بامعنایی نیست، زیرا بازماندهٔ زمانی است که تمرکز در همه فعالیت‌ها، از جمله در ارتباطات، معنایی جز معنای امروزی نداشت و تقسیم امکانات هم در آن شکل از تمرکز، معنایی جز آنچه امروز می‌تواند القا می‌کرد.

نشر محلی با هر تعبیری که آن را بنامیم به اعتبار کمیت و کیفیت آن، در حال رشد است، اما منحنی آن بسیار کند است و علت آن هم چیزی جز نبود، یا کمبود شرایط و عوامل آن نیست. ایجاد زیر ساخت و وظیفه دولت است که همراه با سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی، زمینه را برای رشد صنعتی فراهم می‌آورد (۲: ۹-۱۰).

مشخص نبودن اهداف پژوهشی، اختصاص نیافتن هزینه‌ها و منابع مالی کافی، نبود نظارت و کنترل کیفی بر امور و در نهایت فرمالیته بودن پژوهش‌ها و نداشتن رویکرد مشخص از دیگر مشکلات این حوزه مهم و حیاتی کشور است. حوزهٔ نشر کتاب در استان مازندران از پژوهش محروم مانده است. پژوهش‌های راهبردی و تحقیقات علمی می‌تواند گره مشکلات را باز کند.

نقل نبود، نشر به معنای واقعی پس از اختراع چاپ پدید آمد. تاریخ نشر در جهان از زمانی آغاز می‌شود که نوشتن ابعاد گسترده‌ای یافت. با رواج چاپ تولید کتاب با آهنگی که در تخیل بشر گنجد، سده به سده افزایش می‌یافت. امروزه میزان انتشار کتاب در هر جامعه یکی از ملاک‌های توسعه یافتگی بشمار می‌رود، متأسفانه کشورهای جهان سوم در زمینه تولید، و مصرف کتاب مانند دیگر زمینه‌ها از کشورهای توسعه یافته فرسنگ‌ها فاصله دارند.

نشر کتاب از قلمروهای با اهمیتی است که به دلایل ناشناخته‌ای در ایران نکاویده باقی مانده است. نه نظام آموزشی کشور، نه نظام پژوهشی، نه طرح‌های مطالعاتی، و نه هیچ یک از فعالیت‌های دیگری که از آن‌ها دانش، اطلاعات، تحلیل، نگرش و دیدگاه زاده می‌شود، به نشر یاری رسانده‌اند، و نه هیچ گونه سرپرستی و نظارت روشن‌مند، متکی بر بنیادهای علمی و استوار بر اسلوب‌های تحقیقاتی، بر آن حاکم بوده است. حال آن که نشر به سرشت خود فرهنگ‌پرور، رویداد آفرین، فضا‌ساز، دانش‌گستر، آگاهی‌پراکن، اطلاع‌زا و مهارت‌فزا است، و در عین حال به جامعه یاری می‌رساند که خویش‌شناس و خویش‌شناس‌یاب باشد. کاستن از سیطره نادانی و افزودن بر همین‌دانایی از معمول‌ترین کارکردهای نشر آفرینش‌گر است و همین ویژگی سبب می‌شود که با همهٔ بخش‌های جامعه و عرصه‌های فرهنگ پیوند مستقیم داشته باشد، و به رغم همه این‌ها، گویی که نشر در جامعه ما اکنون از کانون توجه واقعی یکسره بیرون مانده

روش و جامعه پژوهش

روش پژوهش یک تحقیق پیمایشی توصیفی میدانی است. ابزار تحقیق پرسشنامه و در صورت نیاز از طریق مصاحبه اطلاعات گردآوری گردید. اطلاعات گردآوری شده با استفاده از نرم‌افزار Excel Spss مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

جامعه پژوهش شامل ۱۸ ناشر و ۱۰۲ کتاب‌فروش در استان مازندران می‌باشد. به علت محدود بودن جامعه ناشران و کتاب‌فروشان از نمونه‌گیری خودداری گردید، و کلیه افراد جامعه مورد نظر تحت بررسی قرار گرفته‌اند.

روش گردآوری اطلاعات

در تدوین مباحث نظری و پیشینه تحقیق از کتاب‌ها، مقالات چاپی و الکترونیکی، پایان‌نامه‌ها، و برای تهیه آمار اسامی شهرها، تعداد ناشران و کتاب‌فروشان استان مازندران با مراجعه به فرمانداری کل استان، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان مازندران، اتحادیه ناشران و کتاب‌فروشان هر شهر، و راهنمای ناشران ایران جمع‌آوری گردید. همچنین برای کلیه جامعه آماری اعم از ناشران و کتاب‌فروشان دو پرسشنامه بصورت حضوری توزیع گردید.

پیشینه پژوهش در ایران

۱. در سال ۱۳۵۸ زهیر حیاتی در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان «توزیع کتاب در ایران» با استفاده از توزیع پرسشنامه بین ناشران و کتاب‌فروشان مشکلات توزیع کتاب را بررسی کرد. وی در پایان مشکلات ناشران را شامل بالا بودن قیمت تمام شده کتاب، مشکل گرفتن اجازه نشر، عدم وجود بازارهای صادراتی، عدم توزیع صحیح در کشور، عدم حمایت دولت، بانک‌ها و مؤسسات اعتباری از ناشران را بر می‌شمارد و در مورد مشکلات کتاب‌فروشان به مواردی همچون، پایین بودن میزان کتابخوانی، سودآور نبودن کتابفروشی، عدم توزیع صحیح، عدم تبلیغ برای کتاب و بالا بودن قیمت کتاب نسبت به درآمد مردم اشاره دارد (۱۰: ۴).

۲. سیامک زندرضوی و رؤیا اخلاص‌پور در سال ۱۳۷۵ در یک دوره پنج ساله «وضعیت نشر کتاب استان کرمان» را بررسی کرده‌اند. در خاتمه تصویری کلی از وضعیت چاپ و نشر در کرمان و فهرستی از مشکلات موجود را ارائه داده است (۱۲: ۱).

۳. فاطمه مکی‌زاده به «بررسی وضعیت نشر و ناشران کتاب در استان یزد طی دهه ۷۰» می‌پردازد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که به استثنای دو سال ۱۳۷۱ و ۱۳۷۵ رشد انتشارات در کل سیر صعودی را طی کرده است، ولی نسبت به کل کشور در وضعیت مطلوبی قرار ندارد. از نظر موضوعی بیشترین عناوین

در حوزه ادبیات و کمترین در حوزه هنر منتشر شده است. بیشتر ناشران از وضعیت و شرایط نشر رضایت داشته‌اند (۱۳: ۲۳).

۴. محسن اصلانی ملایری در مقاله‌ای تحت عنوان «نشر کتاب در بن‌بست: بررسی مسائل و مشکلات نشر کتاب از دیدگاه ناشران اهل قلم و صنف‌های وابسته به نشر در شهر اصفهان در سال ۱۳۷۹»، مسائل و مشکلات نشر کتاب در (شهر اصفهان را در یک مطالعه تحلیلی - توصیفی بررسی کرده است). در شهر اصفهان تعداد ۲۰ نفر از ناشران، ۳۰ نفر از اهل قلم و ۱۶ نفر از صنف‌های وابسته به نشر بصورت کاملاً تصادفی انتخاب شده، و با استفاده از پرسشنامه و مصاحبه مورد پرسش قرار گرفتند. براساس این تحقیق عوامل فرهنگی از نظر ناشران و عوامل اقتصادی از نظر اهل قلم، مهم‌ترین عوامل اثرگذاری بر وضعیت نشر در شهر اصفهان بوده‌اند. کتاب‌فروشان نیز عدم خرید انبوه از آنان برای کتابخانه‌ها را مهم‌ترین علت رکود بازار کتاب در شهر اصفهان بیان کرده‌اند (۶: ۹-۱).

۵. فرزانه پارسا در مقاله‌ای با عنوان «نقش زنان ایرانی در تولید کتاب از سال ۱۳۵۸-۱۳۷۷»: را مورد بررسی قرار داده است. در این پژوهش فهرست کتاب‌های تولید شده در ایران توسط زنان ایرانی در سال‌های مذکور گردآوری شده، و وضعیت زنان از نظر تالیف، ترجمه، گردآوری، ویراستاری و تصویرگری در موضوعات مختلف با در نظر گرفتن نوبت چاپ کتاب‌ها مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که طی دوره مورد بررسی در مجموع ۱۸۴۹۵ عنوان کتاب توسط زنان پدید آمده است که این تعداد ۱۲/۵۴ درصد از کل کتاب‌های منتشر شده است. بیشترین تعداد کتاب‌ها در حوزه موضوعی کودکان و نوجوانان (۵۴۱۸ عنوان)، علوم کاربردی (۳۱۹۳ عنوان)، ادبیات (۳۱۰۳ عنوان) و کمترین تعداد مربوط به حوزه موضوعی دین (۵۵۱ عنوان) است. ۲۰۴۲۱ نفر از زنان ایرانی در دوران مورد نظر در تولید کتاب نقش داشته‌اند که تعداد مؤلفان با ۴۳ درصد و تعداد مترجمان با ۳۶ درصد بالاترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند و بعد از آن به ترتیب ویراستاران با ۹ درصد، تصویرگران با ۸ درصد و گردآورندگان با ۴ درصد قرار دارند (۸: ۱۹-۱).

۶. مقاله «بررسی وضعیت مؤسسه‌های نشر کتاب در ایران» بخشی از طرح پژوهشی جامع و کلی شناخت و بررسی فضاهای فرهنگی کشور است که توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی اواخر سال ۱۳۷۹ اجرا شد و گزارش تفصیلی آن اواسط سال ۱۳۸۲ انتشار یافت. این طرح پژوهشی در سطح ۲۸ استان کشور به اجرا در آمده است. این استان‌ها عبارت‌اند از: آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل، اصفهان، ایلام، بوشهر، تهران، چهارمحال و بختیاری، خراسان، خوزستان، زنجان، سمنان، سیستان و بلوچستان، فارس، قزوین، قم، کردستان، کرمان،

کرمانشاه، کهگیلویه و بویر احمد، گلستان، گیلان، لرستان، مازندران، مرکزی، هرمزگان، همدان و یزد.

مراحل پژوهش در سه حوزه مؤسسه‌های نشر، کارگاه لیتوگرافی، چاپخانه و صحافی و کتاب‌فروشی اجرا شده است. از مجموع مؤسسه‌های نشر کشور ۶۷ درصد در استان تهران، ۹ درصد در استان ایلام که کمترین سهم از مؤسسه‌های نشر کل کشور را داراست و استان هرمزگان و کهگیلویه و بویر احمد هیچ مؤسسه نشری ندارند.

در سطح کشور تعداد ۴۱۴۱ کتاب‌فروشی وجود دارد که استان تهران با ۹۰۲ واحد دارای بیشترین تعداد و استان هرمزگان با ۱۴ واحد دارای کمترین تعداد است (۷: ۱).

۷. در سال ۱۳۷۸ محمدرضا حسنی در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان «بررسی وضعیت نشر کتاب در استان خراسان (۱۳۷۳-۱۳۷۷) و ترسیم وضعیت مطلوب» با استفاده از پرسشنامه و بصورت پیمایشی و نظرخواهی از ناشران و کتاب‌فروشان، وضعیت نشر استان خراسان را به تصویر می‌کشاند. نتایج تحقیق نشان داد که هر ساله بر تعداد ناشران افزوده، اما از فعالیت آن‌ها کاسته شده است. وضعیت ناشران از نظر کیفی رشد مطلوبی داشته و ناشران به سمت تخصصی شدن و نشر کتب سودمند پیش رفته‌اند که این امر با افزایش ناشران دارای مدارک دانشگاهی بالا ارتباط دارد.

عمده کتاب‌فروشان استان خراسان از وضعیت موجود تا حدودی راضی بوده‌اند، اما اکثراً سال ۷۷ را بدترین سال از نظر فروش دانسته‌اند. کتب درسی، کمک درسی، قرآن، ادعیه، زبان، حجم عمده فروش، را به خود اختصاص داده‌اند و در مراتب بعدی ادبیات، کودکان و دین قرار داشته است. فقط حدود ۹ درصد حجم کتاب‌فروشی‌ها را کتاب ناشران خراسان تشکیل داده است (۹: ۵).

پیشینه پژوهش در خارج از ایران

۱. در ۱۹۹۷ تحقیقی با عنوان «بررسی انتشار کتاب در ایرلند» انجام شد، این تحقیق به مقایسه وضعیت نشر ایرلند در سال‌های ۱۹۹۴ و ۱۹۹۷ می‌پردازد. در ۱۹۹۴ (۴۲۴ نفر) و در سال ۱۹۹۷ (۳۹۶ نفر) در صنعت نشر فعالیت می‌کردند. ارزش انواع کتاب‌های به فروش رفته در سال ۱۹۹۴ و ۱۹۹۷ به ترتیب عبارت است از:

کتاب‌های عمومی ۱۳/۸ و ۱۰/۳ میلیون پوند، کتاب‌های آموزشی ابتدایی ۷/۵ و ۷ میلیون پوند، کتاب‌های دبیرستانی ۱۸/۵، ۱۵ میلیون پوند (۱۳: ۱۴).

۲. «حظی کتاب در کشورهای در حال توسعه» عنوان

مقاله‌ای است که در خبرنامه کتابخانه یونسکو به چاپ رسیده است. در این مقاله به مسائلی که نشر کتاب در کشورهای در حال توسعه با آن مواجه هستند، از جمله کمبود نویسندگان با تجربه، ناکافی بودن یا نبودن کاغذ، کمبود وسائل چاپ و صحافی، کمبود دانش ناشران در زمینه ویراستاری و نبود متون تولید و توزیع و کمبود امکانات مالی می‌پردازد (۲۱۵-۲۱۱: ۱۸).

۳. تحقیقی در سال ۱۹۹۶ درباره وضعیت انواع مختلف کتاب‌های منتشر شده در هندوستان از جمله کتاب‌های درسی و کتاب‌های کودکان و همچنین متغیرهایی که بر تولید و فروش کتاب تأثیر می‌گذارد، انجام شد. این تحقیق امکانات آموزشی و دورنمای نشر کتاب را در هندوستان تشریح می‌کند و در پایان پیشنهادهایی برای حل مشکلات نشر در هندوستان ارائه می‌دهد (۲۸-۱۵: ۷).

۴. دسترسی به اطلاعات، فناوری، مجراهای توزیع و موارد مشابه موضوع یک تحقیق در بررسی و نظرخواهی از ۳۹ ناشر انگلیسی و ۴۵ ناشر آمریکایی می‌باشد. ۶۶ درصد از ناشران آمریکایی و ۶۴ درصد از ناشران انگلیسی معتقدند که اطلاعات در سازمان وجود دارد، ولی در موقع نیاز در دسترس نیست. ۱۵ درصد از ناشران انگلیسی و ۱۸ درصد از ناشران آمریکایی معتقد بودند که کتاب‌های الکترونیکی تأثیر معناداری در بعضی بازارهایشان در ۵ سال آینده خواهد داشت. بقیه ناشران انتظار دارند که تأثیر کتاب‌های الکترونیکی کم باشد، یا تأثیر قابل ملاحظه‌ای نداشته باشد (۵: ۱۷).

۵. تحقیقی درباره فرمت‌های انتشار منابع در سال ۱۹۹۸ انجام شد. سؤالاتی که در این تحقیق مطرح شد، عبارت است از: آیا ناشران از وب تجربه رضایت بخشی داشته‌اند؟ محاسن و معایب آن چه بوده است؟ ناشران چه اقداماتی را باید برای موفق شدن انجام دهند؟

۳۲ درصد به پرسش‌های مطرح شده پاسخ دادند. ۹۴ درصد از پاسخ‌دهندگان وب سایت داشته‌اند. ناشرانی که فقط با منابع غیر الکترونیکی سروکار دارند (۶۵ درصد)، ۲۵۰۰۰ دلار یا کمتر هزینه وب سایت دارند (۵۵: ۱۶).

۶. در مقاله‌ای روش‌ها و فنون و سیاست‌های دولت آمریکا در خصوص چاپ و نشر کتاب در سال‌های ۱۹۱۷-۱۹۶۰ مورد بررسی قرار گرفته، و هدف آن عمدتاً بررسی نتایج سیاست‌های دولتی آمریکا در زمینه فعالیت‌های سازمان‌های چاپ و نشر در سال‌های بین ۱۹۱۹-۱۹۶۰ بوده است. هم‌چنین بیشتر توجه در این پژوهش بر رابطه تشکیل کمیته مشترک در کنگره آمریکا در خصوص فعالیت‌های چاپ و نشر دولتی و غیردولتی متمرکز شده است (۱۰-۱۰: ۱۹).

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

پرسش ۱: وضعیت نشر در استان مازندران طی سال‌های (۱۳۸۲-۱۳۷۸) چگونه است؟

جدول ۱. توزیع فراوانی کل عناوین کتاب‌های چاپ شده ناشران

تألیف		ترجمه		کل عناوین کتاب‌های چاپ شده ناشران
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۴۴ / ۴	۲۰۷	۳۳ / ۳	۴۶	۲۵۳

طبق جدول ۱، تعداد عناوین کتاب‌های تالیفی با ۲۰۷ عنوان با (۴۴/۴ درصد)، بیشتر از کتاب‌های ترجمه شده با ۴۶ عنوان (۳۳/۳ درصد) می‌باشد.

جدول ۲. توزیع فراوانی زمینه فعالیت ناشران به تفکیک موضوع

موضوع	فراوانی	درصد	بی‌جواب	درصد	جمع کل	درصد
کلیات	۷	۳۸ / ۹	۱۱	۶۱ / ۱	۱۸	٪۱۰۰
فلسفه و روان‌شناسی	۷	۳۸ / ۹	۱۱	۶۱ / ۱	۱۸	٪۱۰۰
دین	۸	۴۴ / ۴	۱۰	۵۵ / ۶	۱۸	٪۱۰۰
علوم اجتماعی	۹	۵۰ / ۱۰	۹	۵۰ / ۱۰	۱۸	٪۱۰۰
زبان	۵	۲۷ / ۸	۱۳	۷۲ / ۲	۱۸	٪۱۰۰
علوم خالص	۹	۵۰ / ۱۰	۹	۵۰ / ۱۰	۱۸	٪۱۰۰
علوم عملی	۵	۲۷ / ۸	۱۳	۷۲ / ۲	۱۸	٪۱۰۰
هنر	۶	۳۳ / ۳	۱۲	۶۶ / ۷	۱۸	٪۱۰۰
ادبیات	۶	۳۳ / ۳	۱۲	۶۶ / ۷	۱۸	٪۱۰۰
تاریخ و جغرافیا	۶	۳۳ / ۳	۱۲	۶۶ / ۷	۱۸	٪۱۰۰
کودک و نوجوان	۶	۳۳ / ۳	۱۲	۶۶ / ۷	۱۸	٪۱۰۰

طبق جدول ۲، بالاترین سهم انتشارات در حوزه علوم اجتماعی و علوم خالص با (۵۰ درصد) است. موضوع دین با (۴۴ درصد) در مرتبه دوم قرار دارد. کلیات و فلسفه و روان‌شناسی با (۳۸/۹ درصد)، هنر، ادبیات، تاریخ و جغرافیا و کودک و نوجوان با (۳۳/۳ درصد) در مراتب بعدی قرار دارند. علوم عملی، زبان با (۲۷/۸ درصد) کمترین سهم انتشار ناشران را در بر می‌گیرد.

جدول ۳. توزیع فراوانی و نرخ رشد تیراژ کتاب‌های منتشر شده طی سال‌های ۷۸-۱۳۸۲

سال	تیراژ	نرخ رشد (درصد)
۱۳۷۸	۱۵۸۰۰	--
۱۳۷۹	۱۱۵۰۰	- ۲۷/۲۱
۱۳۸۰	۱۳۷۰۴	۱۹/۱۶
۱۳۸۱	۱۵۳۰۳	۱۱/۶۶
۱۳۸۲	۱۷۴۰۵	۱۳/۷۳
جمع کل	۷۳۷۱۲	

$$\text{نرخ رشد (سال)} = \frac{X_2 - X_1}{X_1} \times 100$$

$$\text{نرخ رشد } ۸۰ = \frac{۱۳۷۰۴ - ۱۱۵۰۰}{۱۱۵۰۰} \times ۱۰۰ = ۱۹/۱۶$$

طبق جدول ۳، نرخ رشد تیراژ کتاب در سال ۱۳۷۹ با (۲۷/۲۱- درصد) دارای رشد منفی نسبت به سال ۱۳۷۸ داشته است. سال ۱۳۸۰ نسبت به سال ۱۳۷۹ دارای رشد ۱۹/۱۶ درصدی و سال ۱۳۸۱ نسبت به سال ۱۳۸۰ دارای رشد ۱۱/۶۶ درصد و سال ۱۳۸۲

جدول ۴. توزیع فراوانی مدت زمان فروش کتاب ناشران

جمع کل		بی جواب		بیش از یک سال		۱۰-۱۲ ماه		۷-۹ ماه		۴-۶ ماه		۱-۳ ماه	
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد
٪۱۰۰	۱۸	۵/۶	۱	۸۳/۳	۱۵	--	--	۱۱/۱	۲	--	--	--	--

نسبت به سال ۱۳۸۱ دارای رشد ۱۳/۷۳ درصد است. بالاترین زمان فروش کتاب بیش از یک سال با ۱۵ مورد (۸۳/۳ درصد) می‌باشد. کمترین زمان فروش کتاب از نظر ناشران ۷-۹ ماه با (۱۱/۱ درصد) است. از نظر ناشران مدت زمان فروش بستگی به جایگاه کتاب نزد مخاطبان و پخش کتاب دارد. پرسش ۲: وضعیت فعالیت کتاب‌فروشان در استان مازندران طی سال‌های (۱۳۷۸-۱۳۸۲) چگونه است؟

جدول ۵. توزیع فراوانی کتاب‌های موجود در کتاب‌فروشی براساس زمینه‌های موضوعی

و میزان فروش (۱۳۷۸-۱۳۸۲)

فروش تعداد کتاب‌ها در سال						تعداد موجودی	زمینه موضوعی
جمع کل	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸		
۵۳۳۵۰	۲۲۱۴۰	۱۸۲۵۰	۲۷۷۵	۲۶۹۵	۲۸۴۷	۴۶۴۳	کلیات

۶۶۳۸	۱۲۷۴	۱۲۹۸	۸۷۵	۸۰۹	۷۳۵	۱۶۴۷	فلسفه و روان‌شناسی
۱۰۴۴۹۵	۲۶۵۰۵	۲۰۶۵۷	۱۶۹۲۲	۹۷۴۵	۱۳۰۵	۲۹۳۶۱	دین
۵۴۰۶	۲۱۶۴	۱۲۸۳	۴۴۸	۴۱۹	۳۸۰	۷۱۲	علوم اجتماعی
۱۴۳۳۵	۵۳۶۷	۴۳۷۰	۷۳۹	۶۸۸	۴۷۵	۲۶۹۶	زبان
۴۸۰۵۱	۸۲۶۵	۸۳۵۸	۷۳۰۰	۶۷۴۰	۶۲۸۰	۱۱۱۰۸	علوم خالص
۸۷۰۴۴	۱۵۱۰۰	۱۲۳۵۵	۴۲۱۰۳	۷۸۷۵	۳۰۷۵	۶۵۳۶	علوم عملی
۳۱۴۳۸	۱۴۶۵۳	۳۷۴۳	۲۹۸۲	۱۷۶۹	۱۷۷۰	۶۵۲۱	هنر
۵۷۹۹۳	۱۸۲۱۷	۱۲۰۰۹	۱۰۲۳۱	۲۷۶۰	۱۶۵۰	۱۳۱۲۶	ادبیات
۴۸۲۰۵	۱۳۶۰۸	۳۸۹۳	۵۹۱۳	۴۷۸۰	۴۲۸۰	۱۵۷۳۱	تاریخ و جغرافیا
۵۷۲۷۴	۱۱۷۲۵	۱۰۹۱۴	۹۱۵۳	۸۴۳۰	۷۷۷۰	۹۲۸۲	کودک و نوجوان

بالاترین شمارگان کتاب مربوط به سال ۱۳۸۲ در حوزه دین با (۲۶۵۰۵ جلد) و کمترین شمارگان کتاب مربوط به سال ۱۳۷۸ در حوزه علوم اجتماعی با (۳۸۰ جلد) است. لازم به ذکر است که ۴۹ کتاب فروش به علت نداشتن سابقه کار قادر به تکمیل این سؤال نشدند.

جدول ۶. توزیع فراوانی ارزیابی سرمایه‌گذاری در کتاب‌فروشی از دید کتاب‌فروشان

جمع کل		بی‌جواب		با ضرر		با سود کم		با سود متوسط		سودآور		کاملاً سودآور	
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
۱۰۰٪	۱۰۲	۱/۰	۱	۷/۸	۸	۴۲/۲	۴۳	۴۶/۱	۴۷	۲/۹	۳	—	—

از نظر کتاب‌فروشان سرمایه‌گذاری در کتاب‌فروشی دارای سود متوسط با ۴۷ فراوانی (۴۶/۱ درصد)، سود کم با ۴۳ فراوانی (۴۲/۲ درصد)، با ضرر با ۸ فراوانی (۷/۸ درصد)، و سودآور با ۳ فراوانی (۲/۹ درصد) است.

جدول ۷. توزیع فراوانی وضعیت فعالیت کتاب‌فروشان

درصد	فراوانی	نوع فعالیت
۸۱/۴	۸۳	عمومی
۱۸/۶	۱۹	تخصصی
۱۰۰٪	۱۰۲	جمع کل

از ۱۰۲ کتاب‌فروش، ۸۳ مورد با (۸۱/۴ درصد) نوع فعالیت آن‌ها در سطح عمومی و ۱۹ مورد با (۱۸/۶ درصد) در سطح تخصصی می‌باشند.

پرسش ۳: وضعیت فعالیت ناشران دولتی (وابسته به دولت)، خصوصی، دانشگاهی، و عمومی در استان مازندران طی سال‌های (۱۳۷۸-۱۳۸۲) چگونه است؟

جدول ۸. توزیع فراوانی انتخاب ناشر برای خرید از دید کتابفروشان

درصد	فراوانی	نوع ناشر
۲۳/۵	۲۴	ناشران دانشگاهی
۵۲/۹	۵۴	ناشران عمومی
۱۷/۶	۱۸	ناشران تخصصی
۳/۹	۴	ناشران دولتی
۱/۰	۱	ناشران خصوصی وابسته به دولت
۱/۰	۱	بی‌جواب
٪۱۰۰	۱۰۲	جمع کل

طبق جدول ۸، ناشران عمومی با ۵۴ فراوانی (۵۲/۹ درصد)، و ناشران خصوصی وابسته به دولت با ۱ فراوانی (۱/۰ درصد) بالاترین و کمترین جایگاه فروش کتاب را در میان کتابفروشان استان مازندران دارند.

جدول ۹. توزیع فراوانی وضعیت فعالیت ناشران

درصد	فراوانی	نوع فعالیت
۸۸/۹	۱۶	خصوصی
۱۱/۱	۲	دولتی
٪۱۰۰	۱۸	جمع کل

تعداد ناشران خصوصی ۱۶ مورد (۸۸/۹ درصد) و تعداد ناشران دولتی ۲ نفر (۱۱/۱ درصد) می‌باشد.

پرسش ۴: امکانات نشر طی سال‌های (۱۳۷۸-۱۳۸۲) در چه سطوحی قرار داشته است؟

جدول ۱۰: توزیع فراوانی امکانات نشر ناشران

امکانات	بلی	درصد	خیر	درصد	بی‌جواب	درصد	جمع کل	درصد
دستگاه صحافی	---	---	۱۲	۶۶/۷	۶	۳۳/۳	۱۸	٪۱۰۰
تجهیزات حروف‌چینی	۹	۵۰٪	۵	۲۷/۸	۴	۲۲/۲	۱۸	٪۱۰۰
رایانه	۱۳	۷۲/۲	---	---	۵	۲۷/۸	۱۸	٪۱۰۰
دستگاه چاپ	---	---	۱۰	۵۵/۶	۸	۴۴/۴	۱۸	٪۱۰۰
دستگاه برش	---	---	۱۰	۵۵/۶	۸	۴۴/۴	۱۸	٪۱۰۰

۹ ناشر با ۹ فراوانی (۵۰/۰ درصد) دارای تجهیزات حروف‌چینی و ۱۳ نفر با (۷۲/۲ درصد) دستگاه رایانه در اختیار دارند. کلیه ناشران نشر آثار خود را در اختیار چاپخانه‌ها قرار می‌دهند.

نتیجه‌گیری

۱. بالاترین شمارگان کتاب در کتاب‌فروشی‌ها مربوط به سال ۱۳۸۲ در حوزه دین با (۲۶۵۰۵ جلد) و کمترین شمارگان کتاب مربوط به سال ۱۳۷۸ در حوزه علوم اجتماعی با (۳۸۰ جلد) است. از ۱۰۲ کتاب‌فروش، ۴۹ کتاب‌فروش نمی‌دانستند که سالانه چه مقدار کتاب به فروش می‌رسد، کدام کتاب‌ها استقبال بیشتری دارند؟ اصولاً بدون هیچ‌گونه مخاطب‌سنجی مداوم کتاب به خورد مخاطب می‌دهند. پژوهش فوق آنان را به تفکر واداشت که از گذشته خود چه دارند؟ کتاب‌فروشان نمی‌توانند اطلاعات لازم موجودی را در اختیار پژوهشگران قرار دهند. در واقع یکی از مشکلات به ظاهر ساده و بی‌اهمیت، اما در واقع بسیار مؤثر، فقدان قدرت اطلاع‌رسانی و آگاهی‌رسانی در قلمرو پخشگری و کتاب‌فروشی است.

۲. بالاترین تیراژ کتاب‌های منتشر شده از سوی ناشران مربوط به سال ۱۳۸۲ با (۱۷۴۰۵ جلد) و بالاترین نرخ رشد مربوط به سال ۱۳۸۰ (۱۶/۱۹ درصد) می‌باشد. بالاترین زمینه فعالیت ناشران به تفکیک موضوع در حوزه علوم اجتماعی با (۵۰ درصد) و دین (۴۴/۴ درصد) و کلیات، فلسفه و روان‌شناسی با (۳۸/۹ درصد) در مراتب اول تا سوم قرار دارند. تعداد عناوین کتاب‌های تألیفی با ۲۰۷ عنوان با (۴۴/۴ درصد) بیشتر از کتاب‌های ترجمه شده با ۴۶ عنوان (۳۳/۳ درصد) می‌باشد. ناشران علت پایین بودن تیراژ کتاب را مسأله توزیع کاغذ از سوی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان مازندران که

به کندی پیش می‌رود، می‌دانند و معتقدند بانک رفاه (عامل طرف قرارداد وزارت ارشاد) به علت عمل نکردن وزارت ارشاد به تعهدات خود دیگر حاضر نیست وام در اختیار ناشران قرار دهد. در حاشیه قرار گرفتن ناشران شهرستانی از جمله مسائل مهم این عرصه است. به نحوی که برخی از این ناشران در دریافت وام خود نیز دچار مشکلات بزرگی هستند.

صنعت نشر مازندران نتوانسته است هم‌زمان با شهرهای دیگر متحول شود. در مجموع خیلی عقب هستند. ناشر انگیزه فعالیت ندارد. اکثر ناشران به معنای حقیقی کلمه ناشر نیستند. ناشر کسی است که روی کتاب سرمایه‌گذاری می‌کند، اما اکثر کتاب‌ها در اینجا با سرمایه مؤلف منتشر می‌شود.

۳. بالاترین زمان فروش کتاب بیش از یک‌سال با ۱۵ مورد (۸۳/۳ درصد) و کمترین زمان فروش کتاب از نظر ناشران ۷-۹ ماه با (۱۱/۱ درصد) می‌باشد. از نظر ناشران مدت زمان فروش بستگی به جایگاه کتاب نزد مخاطبان و پخش کتاب دارد.

اگر تیراژ کتابی در عرض یک‌سال به فروش نرسد، شروع به ضرر دادن می‌کند و معمولاً کمتر کتابی است که یک ساله به فروش برسد. البته این امر دلایل مختلفی دارد که مهم‌ترین آن‌ها عبارت است از:

پایین بودن سرانه مطالعه در کشور، وضعیت اقتصادی مردم، کم بودن کتاب‌فروشی، اعمال ممیزی در وزارت کشور که سبب می‌شود، اطمینان همان مقدار اندک کتابخوان حرفه‌ای، نیز نسبت به کتاب‌های منتشر شده تقلیل یابد. وجود سانسور، یا

وظیفه اجتناب‌ناپذیر عوامل ناپذیر دولت است. صنعت فرهنگی بر اثر نبود زیر ساخت آسیب می‌بیند.

۲. انتشار دست‌کم یک نشریه تخصصی ویژه نشر در استان مازندران ضروری است. تا بحث نشر از جنبه‌های مختلف در طیف گسترده‌ای منعکس شود.

۳. معرفی آثار مربوط به نشر مازندرانی از طریق شبکه محلی.

۴. بوجود آوردن تعدد جوایز و انتخاب کتاب سال ادبی از طرف اداره کل ارشاد اسلامی استان مازندران، زیرا تعدد جوایز موجب تأثیری مثبت می‌شود. در وهله اول در بالا بردن میزان تقاضا مؤثر است و آن تقاضا هم بر عرضه، تأثیر مستقیم می‌گذارد. علاوه بر این جایزه به ایجاد جو رقابت و تلاش برای ارائه اثری قابل قبول‌تر کمک می‌کند.

۵. خدمات اطلاع‌رسانی بویژه اشاعه اطلاعات برگزیده از پژوهش‌ها، پایان‌نامه‌ها، مقاله‌ها، گزارش‌های بین‌المللی و جز آن می‌تواند پژوهشگران، آموزشگران، و سایر علاقه‌مندان به نشر را در جریان مسائل روز نشر بگذارد و آن‌ها را با سیر تحولات همپا کند.

۶. ایجاد بانک اطلاعاتی و نظام اطلاع‌رسانی کارآمد، نشر اطلاعات در زمینه آمار و ارقام نشر، ناشران، چاپخانه‌ها، دستگاه‌های چاپ، مراکز لیتوگرافی و غیره که آگاهی از آن‌ها به پیشرفت نشر کمک می‌کند.

۷. ایجاد دوره‌های آموزش نشر، برقراری دوره‌های صنعت

ممیزی باعث نوعی نگاه منفی و بی‌اعتمادی نسبت به کتاب‌های موجود در میان مردم شده، و همین باعث شده است که مردم کمتر کتاب بخوانند. مردم می‌خواهند کتاب‌هایی را بخوانند که فضای فکری‌شان را گسترش دهد.

ناشران با ۶ فراوانی (۳۳/۳ درصد) و کتاب‌فروشان با ۱۴ فراوانی (۱۳/۷ درصد) ممیزی کتاب، یا، سانسور را از عوامل و موانع مشکلات نشر کتاب می‌دانند. آنان معتقدند براساس قوانین موجود کتاب باید منتشر شود و اگر مدعی داشت می‌تواند علیه کتاب یا نویسنده به محاکم قضایی شکایت کند.

۴. ۹ ناشر با (۵۰ درصد) دارای تجهیزات حروف‌چینی و ۱۳ نفر با (۷۲/۲ درصد) دستگاه رایانه در اختیار دارند. کلیه ناشران، نشر آثار خود را در اختیار چاپخانه‌ها قرار می‌دهند.

کمیاب امکانات در سطح استان بوضوح مشاهده می‌شود. چاپخانه‌ای که بتوان با آن کار قابل قبول ارائه داد، بندرت پیدا می‌شود. ناشران و کتاب‌فروشان استان مازندران معتقدند که امکانات کافی در دسترس آنان قرار نمی‌گیرد. صنعت نشر در استان مازندران نتوانسته است هم‌زمان با شهرهای دیگر متحول شود. چرا، باید در این خصوص نگاه تبعیض‌آمیز به ناشران شهرستانی شود؟

۵. از ۱۰۲ کتاب‌فروش، ۸۳ مورد با (۸۱/۴ درصد) نوع فعالیت آن‌ها در سطح عمومی و ۱۹ مورد با (۱۸/۶ درصد) در سطح کتاب‌های تخصصی است. کتاب‌فروشان خریده‌های خویش را به ترتیب از ناشران عمومی با ۵۴ فراوانی (۵۲/۹ درصد)، ناشران دانشگاهی با ۲۴ فراوانی (۲۳/۵ درصد)، و ناشران تخصصی با ۱۸ فراوانی (۱۷/۶ درصد) در مراحل اول تا سوم انجام می‌دهند. وضعیت فعالیت ناشران خصوصی با ۱۶ فراوانی (۸۸/۹ درصد) و دولتی با ۲ فراوانی (۱۱/۱ درصد) است. ناشران دولتی (وابسته به دولت) و ناشران دانشگاهی فعالیت چندانی ندارند. ضعف فعالیت نشر در سطح استان مازندران، فقدان ارتباط منظم و مستمر میان اتحادیه ناشران و کتاب‌فروشان با مراکز آموزشی، پژوهشی، علمی و فرهنگی و محافل فکر و اندیشه است.

پیشنهادها

۱. «نشر محلی» یا «نشر استانی»، یا «نشر شهرستانی» برای رشد و شکوفایی زیرساخت می‌خواهد، زیرساخت این شاخه از صنعت فرهنگی باید متناسب با نشر فعال در عصر ارتباطات باشد. یعنی نشری که ابزارها، رسانه‌ها و روش‌های ارتباطی دوربرد به آن راه یافته، و بصورت بسیار گسترده‌ای کاربرد یافته است. زیرساختی که به ناشران امروزی امکان می‌دهد همکاران و طرح‌های انتشاراتی خود را فارغ از جغرافیای مکانی انتخاب کند. ایجاد زیرساخت لازم و متناسب ضروری و جزو اصلی‌ترین

۷. «بررسی وضعیت مؤسسه‌های نشر کتاب در ایران»، هفته کتاب، ۵۴۷ (۱۳۸۲): ۱.

۸. پارسا، فرزانه. «نقش زنان ایران در تولید کتاب از سال ۱۳۵۸-۱۳۷۷»، فصلنامه کتاب، (۱۳۸۰): ۱-۱۹.

۹. حسنی، محمدرضا. «بررسی وضعیت نشر کتاب در استان خراسان (۱۳۷۳-۱۳۷۷) و ترسیم وضعیت مطلوب»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۸.

۱۰. حیاتی، زهیر. «توزیع کتاب در ایران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۵۸.

۱۱. زند رضوی، سیامک؛ اخلاص‌پور، رویا. بررسی وضعیت چاپ و نشر در کرمان ۴۷-۱۳۷۰، کرمان: اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی کرمان، ۱۳۷۵.

۱۲. سلطانی، پوری؛ راستین، فروردین. دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۷۹.

۱۳. مکی‌زاده، فاطمه. «بررسی وضعیت نشر و ناشران کتاب در استان یزد»، فصلنامه کتاب، ۵۶ (۱۳۸۲): ۲۳.

14. *Irish book publishing survey 1998-concerning Republic of Ireland only*. Irish: The Irish book Publishers Association, [sd]. [on-line] Available: Retrieved from: <http://www.irelandseye.com>

15. Kumar, N. *Book publishing problems and prospects*. Granthana. Vol 3, No.1(Jan. 1992): 2-28.

16. "Most publishers say they don't have all the information they need". *Book publishing*, vol 24, No 45, (1999): 55.

17. "Survey of publishers looks at issues and opportunities". *Information today*, vol. 15, No.6 (Jun.1998): 55[on-line]. Available: <http://www.findarticles.com/m3336/n6-v15/issue.jhtml1-26k>.

18. "The Book Famine in developing countries Malhotra" *Unesco. An International survey of book production in the last Decades*. Vol 20, No 32 (Jun 1998): 211-215 1998: 211-215.

19. "The presuper high way poltics of u.s. Government printing and publishing 1917-1960" *Journal of Gorenment Information*, No 28 (Mar/APY. 1996): 1-10.

و مهندسی چاپ، نشر کتاب، ویراستاری، تولید فنی، هنری و مدیریت چاپ باعث تولید با کیفیت بالا و تحول در نشر می‌شود.

۸. کمک مالی به ناشران و چاپخانه‌ها در امر تجهیزات امکانات و دستگاه‌های پیشرفته.

۹. حمایت غیرمستقیم دولت، از طریق خرید تخمینی یا به عبارتی پیش خرید انتشارات برای تجهیز کتابخانه‌های عمومی و تخصصی.

۱۰. تبلیغ در ایران کار سختی است، زیرا حاشیه سود کتاب فوق‌العاده کم است و از این حاشیه نمی‌توان هزینه‌های تبلیغ را تأمین کرد. تبلیغ تلویزیونی، رادیویی و سایر رسانه‌های همگانی بسیار سنگین است و تأمین هزینه‌های آن‌ها از عهده ناشران بر نمی‌آید.

باید مطالعه تفصیلی دقیقی درخصوص تبلیغ کتاب انجام بگیرد و از تبلیغ‌گران خوش ذوق و مبتکر هم نظرخواهی شود تا راه‌های ارزان، عملی، به صرفه و در عین حال کارآمد تبلیغ کتاب، و بخصوص با توجه به ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه در نقاط و نواحی مختلف کشور یافت شود. جامعه کتاب فقط به تهران و شمال شهر تهران محدود نیست. کتاب را باید به اعماق جامعه برد، و مردم از هر طبقه و قشری باید نخست قدرت خرید و فرصت خواندن کتاب را داشته باشند، و تبلیغ و ترویج کتاب عملی و ارزان باشد و تحقق آن‌ها به خیلی عوامل و از جمله مطالعه نیاز دارد.

منابع:

۱. آذرنگ، عبدالحسین؛ دهباشی، علی. تاریخ شفاهی نشر ایران، با همکاری طوبی ساطعی، تهران: ققنوس، ۱۳۸۲.
۲. آذرنگ، عبدالحسین. چند نوشتار و گفتار در نشر و ویرایش، تهران: ققنوس، ۱۳۸۱.
۳. آذرنگ، عبدالحسین. گام اصلی در نشر کتاب، تهران: اتحادیه ناشران و کتاب‌فروشان، ۱۳۸۱.
۴. آذرنگ، عبدالحسین. مبانی نشر کتاب، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۸۱.
۵. اپستاین، جیسن. کار و کسب کتاب: گذشته، حال و آینده نشر نیم قرن تجربه‌های ناشی بزرگ، ترجمه نازنین قائم‌مقامی فراهانی. تهران: قدیانی، ۱۳۸۲.
۶. اصلانی ملایری، محسن. «نشر کتاب در بن‌بست: بررسی مسائل و مشکلات نشر کتاب از دیدگاه ناشران اهل قلم و صنفاهای وابسته به نشر در شهر اصفهان در سال ۱۳۷۹». نشریه فرهنگ اصفهان، ۲۵ و ۲۶: (۱۳۷۹): ۱-۹.